

Biblioteka
NASLIJEĐE

TIM *press*

Biblioteka
NASLIJEDE

Antoine Compagnon
Jedno ljeto s Montaigneom

Naslov izvornika
Un été avec Montaigne

Originally published under the title UN ÉTÉ AVEC
MONTAIGNE
Copyright © Editions des Equateurs / France Interui 2013.

© za hrvatsko izdanje
TIM press d.o.o., Zagreb
Tel.: 01 611 97 13; Faks: 01 611 97 14
E-mail: tim.press@tim-press.hr

www.tim-press.hr

Sva prava pridržana
ISBN 978-953-7177-80-5

Ilustracija na koricama © Tatiana Sayig | Dreamstime Stock Photos

Prevoditelj na hrvatski služio se Sabranim djelima Michela de Montaignea u izdanju Disputa, Zagreb, 2007. (preveo i komentarom popratio Vojmir Vinja). S obzirom na učestalo citiranje, izdavač ove knjige zahvaljuje Disputu, uredniku Sabranih djela Augustu Kovačecu i autoru predgovora Nenadu Iviću.

Antoine Compagnon

**JEDNO LJETO S
MONTAIGNEOM**

S francuskoga preveo

Rade Kalanj

Zagreb, 2014.

Cet ouvrage, publié dans le cadre du Programme d'aide à la publication «A. G. Matoš», a bénéficié du soutien de l'Institut français de Croatie.

Ova je knjiga, objavljena u okviru Plana pomoći izdavaštvu «A. G. Matoš», ostvarila potporu Francuskog instituta u Hrvatskoj.

Sadržaj

Predgovor	7
Angažman	9
Razgovor	13
Sve se kreće	17
Indijanci u Rouenu	21
Pad s konja	25
Ravnoteža	29
Hermafrodit	33
Ispali zub	37
Novi svijet	41
Košmari	45
Dobra vjera	49
Uporište	53
Knjižnica	57
Čitateljicama	61
Rat i mir	65
Prijatelj	69
Rimljanin	73
Čemu promjena?	77
Drugi	81

Dodaci	85
Koža i košulja	89
Dobra glava	93
Slučajni filozof	97
Jedna tragična pouka	101
Knjiga	105
Kamen	109
Oklada	113
Stid i umjetnost	117
Liječnici	121
Svrha i svršetak	125
Dio njegova bića	129
Lov i lovina	133
Neusiljenost	137
Antimemoari	141
Mirisi, tikovi, mimike	145
Protiv mučenja	149
<i>Sic et non</i>	153
Učeno neznanje	157
Izgubljeno vrijeme	161
Prijestolje svijeta	165
Pogovor hrvatskom izdanju (Rade Kalanj)	169

Predgovor

Zamislimo ljude kako se, ispruženi na plaži žili pijuckajući aperitiv, pripremaju za ručak i na radiju slušaju emisiju o Montaigneu. Kada mi je Philippe Val predložio da tijekom ljeta na France Interu nekoliko minuta svakog dana u tjednu govorim o *Esejima*, zamisao mi se učinila bizarnom a izazov toliko riskantnim da se nisam usudio oglušiti se o njega.

Ponajprije, svesti Montaignea na isječke apsolutno se protivilo svemu što sam naučio, vladajućim shvaćanjima vremena kada sam studirao. Tada se prokazivao tradicionalni moral izveden iz *Eseja* u obliku mudrih izreka i zagovarao povratak tekstu u njegovoj složenosti i njegovim proturječjima. Tko god bi se usudio

isjeckati Montaignea i ponuditi ga u djelićima ubrzo bi bio ismijan, tretiran kao *minus habens*, osuđen na otpatke povijesti poput prispodoba Pierrea Charrona, autora *Rasprave o mudrosti* sačinjene od maksima preuzetih iz *Eseja*. Vratiti se na takvo prokletstvo ili iznaći način kako ga zaobići, bio je izazov prepun iskušenja.

Potom, izabrati četrdesetak odlomaka od nekoliko redaka kako bi ih se ukratko protumačilo, istodobno pokazalo njihovu povijesnu bremenitost i današnji značaj, zalog se činio neodrživim. Je li trebalo izabrati stranice nasumično, kao sveti Augustin otvarajući Bibliju? Zamoliti nevinu ruku da ih označi? Ili trkom prijeći velike teme djela? Osvrnuti se na njegovo bogatstvo i njegovu raznolikost? Ili se pak zadovoljiti zadržavanjem na nekim meni dragim fragmentima, bez obzira na jedinstvo i iscrpnost? Sve sam to učinio u isti mah, bez reda i predumišljaja.

Napokon, imati radijsku emisiju u doba Luciena Jeunessea, kojemu dugujem najbolji dio svoje mladenačke kulture, bila je ponuda koja se ne odbija.¹

¹ Služio sam se tekstom izdanja *Eseja* iz 1595.; „Livre de poche“, zbirka „La Pochothèque“ (Librairie générale française, 2001.), pod uredništvom Jeana Cearda.

1.

Angažman

Pod izlikom da je Montaigne sebe rado opisivao kao časna čovjeka, kao dokoličara povučenog na svoje imanje, u osamu svoje knjižnice, zaboravlja se da je bio i javni čovjek angažiran u svojem stoljeću i da je imao značajne političke odgovornosti u jednoj nemirnoj epohi naše povijesti. Tako je služio kao pregovarač između katolika i protestanata, između Henrika III. i Henrika od Navarre, budućeg Henrika IV., i iz toga je izvukao ovu pouku:

„U ono malo prilika u kojima sam sudjelovao kod pregovora između naših upravljača, u svim tim podjelama i potpodjelama koje nas danas razdiru, brižljivo

sam izbjegavao da se u meni prevare i da se zakriju za mojom obrazinom. Pravi majstori u tom zvanju uvijek su zakopčani i predstavljaju se glumeći koliko god mogu najobičnijeg i svima nama najbližeg čovjeka. Ja se, pak, iskazujem kroz svoja najživlja mišljenja, i to u obliku koji je što je moguće više moj. Kao savjestan pregovarač i novak u tom poslu, kao onaj koji će radije iznevjeriti svoju zadaću nego samoga sebe! I sve je do sada tako sretno prošlo (jer, naravno, sreća u tome igra prevažnu ulogu) da su rijetko pregovori prešli od jedne strane na drugu s manje sumnjičavosti, a s više naklonosti i pritajenosti. U mene je izravan i otvoren način, koji se lako prihvaća i postiže uvjerljivost već kod prvih susreta. Naravnost i čista istina, u bilo kojem stoljeću, još uvijek mogu pokazati ispravnost i naći svoje pravo mjesto“ (III, 1, 7-8).

Cijeli su njegov zreli život razdirali građanski ratovi, po njegovu mišljenju najgori ratovi jer uvlače u borbu prijatelje, braću. Od 1562. godine – nije mu bilo ni trideset godina – do smrti 1592. godine, bitke, okršaji, opsade i ubojstva prekidani su samo za kratkih primirja.

Kako je sve to preživio? On u *Esejima* često postavlja to pitanje. Ovdje je to poglavlje „Što je korisno, a što pošteno“, na početku treće knjige iz 1588., nakon napornog gradonačelničkog iskustva u Bordeauxu, za vrijeme rata i kuge.

Korisno i pošteno: Montaigne načinje pitanje javnog morala, ili cilja i sredstava, državnog razloga. U modi je Machiavelli i politički realizam, utjelovljen u Katarini Medici, kćeri Lorenza II., kojemu je Machiavelli posvetio *Vladara*. Kraljica majka, udovica Henrika II., majka triju posljednjih Valoisa, donijela je najgnusniju odluku toga vremena: pokolj uoči Svetog Bartolomeja.

Makijavelizam dopušta laž, izdaju riječi, ubojstvo u ime interesa države kako bi se osigurala njezina stabilnost shvaćena kao najviše dobro. Montaigne se na to nikada nije odlučio. Posvuda odbacuje obmanu i licemjerje. Uvijek se očituje takvim kakav jest, kaže ono što misli, običajima unatoč. Umjesto zatvorenog puta radije se opredjeljuje za otvoreni put, iskrenost, odanost. Za njega, cilj ne opravdava sredstva i nikada nije spreman privatni moral žrtvovati državnom razlogu.

No on tvrdi da mu to prostodušno ponašanje nije nanijelo štetu i da mu je čak uglavnom uspјelo. Njegovo je ponašanje ne samo časnije, nego i korisnije. Kad javni čovjek jednom slaže, nikada mu se više ne vjeruje; on je izabrao način protivan trajnosti; napravio je, dakle, loš račun.

Prema Montaigneu, iskrenost, vjernost vlastitoj riječi najisplativije je ponašanje. Ako nas na poštenje ne tjera moralno uvjerenje, tada bi nas na to morao poticati praktični razum.

2.

Razgovor

Kako se Montaigne ponaša u razgovoru, bilo u razgovoru obiteljske naravi ili u protokolarnijoj raspravi? Objašnjava to u poglavlju „O umijeću raspravljanja“, u trećoj knjizi *Eseja*. Rasprava je dijalog, dogovaranje. On se očituje kao čovjek koji prihvaća ideje drugih, otvoren, pristupačan, a ne tvrdoglav, ograničen, tvrdokoran u svojim mišljenjima:

„Uvijek iskazujem dobrodošlicu istini, ma iz kojih mi ruku ona dolazila i pri tome sam radostan i uvijek ću položiti oružje čim je izdaleka vidim da dolazi. I samo ako mi se visoka ne pokazuje namrgođena i školnička gubica, podržat ću sve prigovore upravljene svojem pisanju; i osporavana sam mjesta

izmijenio više iz pristojnosti nego iz vlastite uvjerenosti da bi ih trebao mijenjati, želeći tako lakim popuštanjem nagraditi i poticati slobodu da me se kritizira; jest, upravo tako, i to na svoju štetu“ (III, 8, 208).

Montaigne tvrdi da poštuje istinu, čak i onda kada je izgovara netko antipatičan. On nije bahat, protivljenje ne doživljava kao poniženje, voli da ga se ispravi ako griješi. Malo cijeni osorne sugovornike, sigurne u uspjeh, netolerantne.

On, dakle, ostavlja dojam časna čovjeka, liberala, koji poštuje ideje, u njih ne unosi nikakvo samoljublje, ne ide za tim da njegova riječ bude posljednja. Ukratko, razgovor ne shvaća kao borbu u kojoj bi trebalo pobijediti.

On ipak odmah dodaje jedno ograničenje: ako popušta onima koji ga pritišću, čini to više iz uljudnosti nego da bi se pokazao nadmoćnijim, pogotovo ako je njegov osporavatelj zaslijepljen samim sobom. Tada uzmiče, ali ne žrtvujući svoje duboko uvjerenje. Nije li to s njegove strane pretvaranje, usprkos stalnim pohvalama iskrenosti? Svojim bezočnim protivnicima, pa i drugima, daje za pravo bez otpora jer mu je, kao što kaže, iz

radoznalosti stalo do toga da ga i dalje izvlače iz zabluda, da ga prosvjetljuju. Oružje valja predati drugome – ili mu barem pružiti to uvjerenje – kako bi vam ubuduće bez oklijevanja iznio svoje stajalište.

„Međutim, zaista je teško ljude naših dana na takvo što privoljeti, jer oni nemaju hrabrosti podnijeti da se njih ispravlja i uvijek se pretvaraju kad govore jedni pred drugima. Pričinja mi tako veliku radost to što sam poznat, pa se sudu javnosti izlažem gotovo ravnodušan hoće li me hvaliti ili kuditi. Moje se misli međusobno toliko suprotstavljaju i prigovaraju jedna drugoj da mi je posve svejedno ako mi prigovara netko drugi, a pri tome je najvažnije da njegovu prijekoru dajem samo onu težinu koju ja hoću. No, odmah prekidam s onim svojim poznanikom koji se bahato drži i žali što njegovu opomenu ne slušam i ne pridajem joj onu važnost kakvu bi on htio, pa moje odbijanje kad ga ne želim slijediti uzima kao uvredu“ (III, 8, 209).

Montaigne žali što ga njegovi suvremenici ne osporavaju u većoj mjeri, valjda zbog slutnje da bi sami mogli biti osporeni. Budući da ne vole biti osporeni, da ih to ponižava,

oni ne osporavaju i svi se povlače u ono što smatraju sigurnim.

Novi i posljednji zaokret: ako Montaigne olako udovoljava drugome, ne čini to samo iz uljudnosti, kako bi sugovornika ohrabrio da mu odgovori, već zbog toga što je malo siguran u sebe, što su njegova mišljenja promjenjiva i što proturječi samome sebi. Montaigne voli proturječje, ali se zadovoljava time da ga uzme u obzir. Ono što nadasve prezire jesu odviše oholi ljudi koji se srde ako se ne svrstamo uz njihovo mišljenje. Ako doista postoji nešto što Montaigne osuđuje, onda je to samodostatnost, umišljenost.

3.

Sve se kreće

Posvuda u *Esejima* mogle bi se naći tvrdnje o nepostojanosti, promjenjivosti stvari ovoga svijeta, i o čovjekovoj nemoći da ih spozna. No nijedna nije toliko odlučna kao ova, na početku poglavlja „O kajanju“, iz treće knjige. Tu Montaigne sažima mudrost koju je postigao, koju mu je priskrbilo pisanje vlastite knjige. Novi paradoks: odlučnost u promjenjivosti.

„Drugi oblikuju ljude tako što ih poučavaju; ja ih opisujem i prikazujem im jednoga koji je izrazito slabo poučen i kojeg bih, kad bih ga morao iznova oblikovati, učinio odista drugačijim nego što on jest. Ali, nažalost, tome je kasno. Ali crte moje slike nimalo ne

varaju, premda se neprestance mijenjaju i bivaju drugačije. Svijet je jedno neprestano klatno. U njemu se sve klata ovamo-onamo: zemlja, kavkaske planine, egipatske piramide, koliko po općem toliko i po vlastitom klaćenju. I sama nepromjenjivost nije ništa drugo doli nešto slabije kretanje. A ja ne mogu umiriti predmet svojega pripovijedanja. On je mutan i sveudilj posrće kao zbog nekog prirodnog pijanstva. Uzimam ga u ovom času onakvog kakav jest dok sam njime zaokupljen“ (III, 2, 27).

Montaigne počinje, kao što često čini, s iskazom poniznosti. Njegov je cilj nizak, skroman. On ne pretendira naučavati neku doktrinu, za razliku od gotovo svih autora koji žele poučavati, oblikovati. On pripovijeda sebe, izriče jednog čovjeka. S druge strane, prikazuje se posve suprotnim od nekog obrasca: „slabo je poučen“ i prekasno je da se promijeni. Ne bi ga, dakle, valjalo uzimati kao primjer.

Pa ipak, on traži istinu. No nemoguće ju je naći na tako nepostojanom i nemirnom svijetu. Sve teče, kao što je govorio Heraklit. Ništa nije stalno pod svodom nebeskim, ni planine, ni piramide, ni čuda prirode, ni

spomenici koje je stvorio čovjek. Predmet se pomiče, a jednako tako i čovjek. Kako je o tome moguća čvrsta i održiva spoznaja?

Montaigne ne poriče istinu, ali sumnja da je dostupna samome čovjeku. To je skeptik koji je za krilaticu izabrao: „Što znam?“, a za amblem ravnotežu. No to nije razlog za očaj.

„Ja ne slikam ono što jest“, nastavlja on. „Ja oslikavam prijelaz: ne iz dobi u dob ili, kao što se u narodu kaže, od sedam godina pa do novih sedam godina, nego iz dana u dan, iz jednog trenutka u drugi. Svoju priču moram ravnati prema vremenu. Jer ja se mogu začas promijeniti, ne samo u svom stanju nego i u svojim nakanama. Imam pred sobom zbirku različitih i promjenjivih zbivanja i neostvarenih nakana, koje su tu i tamo protivne jedna drugoj; bilo da sam ja jedan drugi ja, bilo da sam ono pred sobom uhvatio u drugim okolnostima ili na drugi način“ (III, 2, 27-28).

Treba se odvažiti na ljudsko bivstvovanje, prihvatiti njegovu bijedu: njegov je vidokrug postajanje, a ne bitak. U jednom trenutku promijenit ću se ja, a i svijet. Kad je riječ o onome što mu se događa i što misli, Montaigne u *Esejima* samo napominje

koliko se sve cijelo vrijeme mijenja. On je relativist. Može se čak govoriti o *perspektivizmu*: u svakom trenutku imam drugačije stajalište o svijetu. Moj je identitet nepostojan. Montaigne nije pronašao „čvrstu točku“, ali je nikada nije prestao tražiti.

Jedna slika izriče njegov odnos prema svijetu: slika jahanja, konja na kojemu konjanik održava ravnotežu, svoje nesigurno uporište. Uporište, to je pravi izraz. Svijet se kreće, ja se krećem: na meni je da pronađem svoje uporište u svijetu.